

Dorota DOMALEWSKA 

Akademia Sztuki Wojennej

d.domalewska@akademia.mil.pl

DEZINFORMACJA JAKO ZAGROŻENIE DLA DEMOKRACJI I REGULACJE PRAWNE W ZAKRESIE JEJ PRZECIWDZIAŁANIA W POLSCE I WYBRANYCH KRAJACH EUROPEJSKICH¹

ABSTRACT: Disinformation as a threat to democracy – Polish and European states’ regulations for counteracting it

Systematically conducted disinformation campaigns, which are often carried out as a part of larger hybrid operations in cyberspace, pose a significant threat to the security of states and their democratic values. Such disinformation also helps to accelerate processes such as polarisation, verbal aggression and radicalisation, which can all contribute to democratic backsliding. The aim of this article is to examine the disinformation threat in democratic societies, in particular, mechanisms that undermine the principles constituting the pillars of democracy, such as competitive and fair elections, self-determination and free public debate. The paper goes on to discuss regulations for countering disinformation in Poland and selected European Union Member States. The analysis shows that counteracting disinformation goes beyond the solutions implemented within the framework of a nation state. The Internet effectively exceeds the territorial sovereignty of the state, which makes it difficult to regulate cyberspace in the national legal order. In addition, it is difficult to provide a legal definition of disinformation and fake news that, under the guise of protecting information, will not harm the public good, limit freedom of speech, introduce censorship or reduce media plu-

¹ Publikacja współfinansowana z budżetu państwa w ramach programu Ministra Edukacji i Nauki „Nauka dla społeczeństwa II” (nr projektu NdS-II/SP/0381/2024/01, całkowita wartość projektu 450 938 zł).

ralism. Democratic values are therefore threatened not only by disinformation itself, but also the legislation aimed at countering it.

Keywords: threats to democracy, disinformation, freedom of speech, democratic values, European Union

Słowa kluczowe: zagrożenie demokracji, dezinformacja, wolność słowa, wartości demokratyczne, Unia Europejska

WSTĘP

Przez wiele lat po upadku komunizmu Polska była oceniana jako wzorcowy przykład postkomunistycznego państwa, w którym demokracja prężnie rozwija się i konsoliduje². Na początku trzeciej dekady XXI w. ten optymistyczny pogląd należy zrewidować – w rankingu Freedom House, mierzącym poziom demokracji na świecie, Polska zajmuje 25. miejsce spośród 27 krajów Unii Europejskiej (listę zamykają Węgry i Bułgaria)³. Jednakże obecny kryzys demokracji, którego wyrazem są słabe społeczeństwo obywatelskie, niezaangażowani i nieufni obywatele czy też niespełniające ich oczekiwań partie polityczne, nie wynika z jej niedojrzałości związanej ze spuścizną komunistycznego autorytaryzmu ani z trudnej polityki transformacji⁴. Jest on raczej wyrazem ogólnoświatowego trendu i następstwem m.in. złowrogich działań hybrydowych prowadzonych w cyberprzestrzeni. Wysoko stechnologizowane społeczeństwo polskie jest podatne na złowrogie działania mające na celu zakłócenie procesów demokratycznych, wywieranie wpływu na politykę oraz procesy wyborcze, wzmożenie niezadowolenia społecznego i podsycanie konfliktów społecznych. Dezinformacja jest dla współczesnego społeczeństwa demokratycznego istotnym zagrożeniem potęgującym oddziaływanie procesów, takich jak polaryzacja, agresja werbalna i radykalizacja, które wspólnie mogą prowadzić do erozji demokracji. Dlatego niezwykle istotne jest stosowanie rozwiązań, które w sposób systemowy chronią społeczeństwo demokratyczne przed złośliwymi kampaniami dezinformacyjnymi.

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie problematyki zagrożenia dezinformacją w społeczeństwie demokratycznym oraz analiza regulacji przeciwdziałających

² V. Bunce, *Rethinking Recent Democratization: Lessons from the Postcommunist Experience*, „World Politics” 2003, vol. 55, no. 2, s. 167-192, <https://doi.org/10.1353/WP.2003.0010>; G. Ekiert, J. Kubik, *Contentious Politics in New Democracies: East Germany, Hungary, Poland, and Slovakia, 1989–93*, „World Politics” 1998, vol. 50, no. 4, s. 547-581.

³ *Countries and Territories*, 2022, Freedom House, [online] <https://freedomhouse.org/countries/freedom-world/scores>, 2 III 2023.

⁴ L. Cianetti, J. Dawson, S. Hanley, *Rethinking “Democratic Backsliding” in Central and Eastern Europe – Looking beyond Hungary and Poland*, „East European Politics” 2018, vol. 34, no. 3, s. 243-256, <https://doi.org/10.1080/21599165.2018.1491401>; A. Innes, *The Political Economy of State Capture in Central Europe*, „JCMS: Journal of Common Market Studies” 2014, vol. 52 no. 1, s. 88-104, <https://doi.org/10.1111/jcms.12079>.

temu zjawisku w Polsce i wybranych państwach członkowskich Unii Europejskiej. Sformułowano dwa problemy badawcze w postaci pytań: (1) W jakim zakresie dezinformacja stanowi zagrożenie dla procesów demokratycznych? (2) Jakie zostały wprowadzone w Polsce oraz wybranych państwach członkowskich uregulowania prawne mające na celu przeciwdziałanie tym zagrożeniom? Przyjętą dla prowadzonych badań tezą jest założenie, że dezinformacja stanowi dla współczesnego społeczeństwa demokratycznego istotne zagrożenie, które wymaga zastosowania systemowych rozwiązań wzmacniających ochronę przed złośliwymi kampaniami szerzącymi nieprawdziwe informacje. Podstawową metodą badawczą przyjętą w niniejszej pracy jest analiza źródeł zastanych. Analizę źródeł prawa przeprowadzono metodą dogmatyczno-prawną, która umożliwiła krytyczną refleksję nad przepisami związanymi z ochroną państw demokratycznych przed dezinformacją.

Tak kompleksowa analiza współczesnych zagrożeń demokracji oraz propozycja przeciwdziałających im rozwiązań jak dotąd nie była w rodzimym piśmiennictwie przedmiotem odrębnych rozważań. Tę lukę w literaturze wypełnia niniejsze opracowanie, w którym – aby udowodnić postawioną tezę – przeanalizowano regulacje prawne obowiązujące w Unii Europejskiej i wybranych państwach członkowskich. Podjęty w artykule problem jest tym bardziej istotny, że w ciągu ostatnich lat na państwa demokratyczne nastąpiły wzmożone ataki prowadzone w przestrzeni informacyjnej przez Federację Rosyjską. Udokumentowane przykłady to m.in. działania informacyjne podejmowane w celu spotęgowania kryzysu na Ukrainie, ingerencja w wybory prezydenckie w Stanach Zjednoczonych w 2016 r., w debatę przed referendum w sprawie wyjścia Wielkiej Brytanii z Unii Europejskiej czy też ataki w cyberprzestrzeni na państwa unijne. Szczególną uwagę zwracają działania Rosji skierowane przeciwko państwom bałtyckim, nordyckim i Polsce, takie jak prowadzenie kampanii dezinformacyjnych wykorzystujących dezinformację historyczną, oskarżenia o rusofobię, promowanie postaw antyukraińskich i antyunijnych oraz budowanie negatywnego wizerunku NATO. W niniejszym artykule po scharakteryzowaniu dezinformacji jako współczesnego zagrożenia dla demokracji omówiono założenia unijnych regulacji oraz unormowania legislacyjne w wybranych państwach członkowskich w odniesieniu do zagrożeń związanych z dezinformacją. W zakończeniu syntetycznie omówiono wnioski oraz implikacje wprowadzanych regulacji, a także przedstawiono rekomendacje działań mających na celu ochronę cyberprzestrzeni przed fałszywymi informacjami i manipulacją.

DEZINFORMACJA JAKO ZAGROŻENIE DLA DEMOKRACJI

Dezinformacja rozumiana jest jako *możliwe do zweryfikowania nieprawdziwe lub wprowadzające w błąd informacje, tworzone, przedstawiane i rozpowszechniane w celu uzyskania korzyści gospodarczych lub wprowadzenia w błąd opinii publicznej, które mogą*

wyrządzić szkodę publiczną⁵. Treści dezinformacyjne nie są wyłącznie całkowicie sfabrykowanymi informacjami. Często dezinformacja opiera się na częściowo zmanipulowanych informacjach połączonych z faktami, co czyni ją niezwykle trudną do zidentyfikowania. Zmanipulowana informacja może być zaklasyfikowana jako dezinformacja, jeżeli została wyprodukowana dla celowego wprowadzenia odbiorcy w błąd. Należy ją zatem odróżnić od wszelkich nieumyślnie wprowadzających w błąd informacji lub zniekształconych faktów, których celem nie jest oszukanie odbiorcy. Nieprawdziwe informacje i manipulacja przekazem stosowane były od zarania dziejów, jednakże ewolucja środowiska medialnego na skutek rozwoju Internetu i portali społecznościowych spowodowała lawinowy wzrost liczby kampanii dezinformacyjnych i fake newsów ze względu na łatwość publikacji informacji, jej szeroki zasięg i brak mechanizmów prowadzących selekcję treści pod kątem ich rzetelności i wiarygodności. Jednocześnie powszechność mediów społecznościowych wzmogła siłę oddziaływania dezinformacji na jednostkę i społeczeństwo.

Analiza zagrożenia dezinformacją zostanie przedstawiona na podstawie systemowego ujęcia demokracji, zgodnie z którym zasady stanowiące filar demokratycznego państwa obejmują rywalizacyjne, uczciwe wybory, obywatelską praktykę samostanowienia oraz swobodną debatę publiczną⁶. Dalsza dyskusja dotyczyć będzie zatem przedstawienia, w jaki sposób obecne w przestrzeni publicznej fałszywe treści stanowią zagrożenie dla wskazanych powyżej podstaw demokracji.

Niezbędnym elementem systemu demokratycznego są wybory oparte na zasadzie rywalizacji politycznej, w których obywatele mają *zagwarantowaną możliwość dokonania wyboru spośród niezależnych ofert politycznych*⁷. Dezinformacja podważa zasadę uczciwych i wolnych wyborów, kiedy dotyczy rozpowszechniania fałszywych informacji na temat kandydatów, podważa wiarygodność decydentów politycznych, kwestionuje wynik wyborów lub uczciwość procesu ich przeprowadzenia. Miało to miejsce m.in. w Szwecji, gdzie co trzeci link prowadził do witryny internetowej publikującej fake newsy w czasie kampanii wyborczej przed wyborami powszechnymi⁸. Dowiedziono także ingerencji Rosji i wykorzystywania przez nią różnorodnych strategii rozpowszechniania fałszywych i zmanipulowanych informacji jako narzędzia politycznego w czasie wyborów prezydenckich w USA w 2016 r., podczas debaty przed referendum w sprawie wyjścia Wielkiej Brytanii z Unii Europejskiej, debaty przedreferendalnej

⁵ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów. *Zwalczanie dezinformacji w internecie: podejście europejskie*, Komisja Europejska, 2018, [online] <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX%3A52018DC0236>, 3 III 2023.

⁶ Ch. Tenove, *Protecting Democracy from Disinformation: Normative Threats and Policy Responses*, „The International Journal of Press/Politics” 2020, vol. 25, no. 3, <https://doi.org/10.1177/1940161220918740>.

⁷ M. Rachwał, *Wybory we współczesnym państwie demokratycznym*, [w:] *Uwarunkowania i mechanizmy partycypacji społecznej*, red. M. Rachwał, Poznań 2017, s. 55.

⁸ F. Hedman i in., *News and Political Information Consumption in Sweden: Mapping the 2018 Swedish General Election on Twitter*, „Comprom Data Memo” 2018, [online] <https://demtech.oii.ox.ac.uk/wp-content/uploads/sites/93/2018/09/Hedman-et-al-2018.pdf>, 3 III 2023.

dotyczącej nadania Katalonii niepodległości w 2017 r. i w trakcie kampanii wyborczych w wielu demokratycznych państwach.

Demokracja realizuje zasadę samostanowienia, którego istotą jest wolność od wszelkich nacisków i dominacji elit politycznych⁹, czemu zagraża dezinformacja, jeśli jej celem jest wykluczanie obywateli z debaty publicznej lub wolnych wyborów. Ma to miejsce, kiedy kampania dezinformacyjna skierowana jest do pewnych grup społecznych i zachęca je do przeciwstawiania się polityce rządu lub do bojkotowania wyborów. Jest to także obserwowane w sytuacji, kiedy media ulegają postępującym procesom trywializacji, entertainizacji i tabloidyzacji dyskursu politycznego, które prowadzą do spłyceń debaty publicznej. Media społecznościowe zapoczątkowały nowe formy transmisji informacji opartej na hiperlinkach, hasztagach i memach, przez co nie tylko ułatwiły wprowadzanie nieprawdziwych historii w obieg publiczny, ale i zrewolucjonizowały rynek medialny i sposób produkcji oraz przekazu informacji. Serwisy społecznościowe dają złudzenie anonimowości, co zdejmując z ich użytkowników odpowiedzialność za publikowane wypowiedzi. Zastępują media informacyjne, kwestionują demokratyczny nadzór oraz wprowadzają algorytmiczny *gatekeeping* zorientowany na promowanie informacji przyciągających uwagę użytkowników, dzięki czemu generują zysk¹⁰. Ponadto wspomniana powyżej postępująca entertainizacja przestrzeni publicznej oraz promowanie wartości hedonistycznych nasilają ignorancję społeczeństwa oraz wzmacniają postawy bierności. Pojawia się ryzyko, że media przestaną kształtować świadome postawy obywatelskie (a społeczeństwo o niskim poziomie wiedzy i świadomości politycznej jest bardziej podatne na manipulację)¹¹.

Wreszcie dezinformacja prowadzi do kryzysu debaty publicznej i zamyka sferę publiczną, podczas gdy owa debata jest niezbędna w społeczeństwie demokratycznym, ponieważ pomaga stworzyć otwarte forum, na którym różnorodne argumenty są konfrontowane ze sobą i które nie zamyka możliwości wypracowania wspólnych rozwiązań. Obecne w przestrzeni publicznej fake newsy podważają wiarygodność autorzytów i ekspertów, a także są skierowane przeciwko grupom społecznym, przez co tworzą przeszkodę w ich pełnej partycypacji politycznej i obywatelskiej. Kampanie dezinformacyjne, wzmocnione automatycznymi metodami rozpowszechniania fake newsów, promują różnorodne sfabrykowane lub zmanipulowane treści, które mogą zagłuszać autentyczne głosy i ścieranie się różnorodnych poglądów, a także zmniejszać u obywateli chęć i możliwości angażowania się w dyskusję publiczną w atmosferze szacunku

⁹ C.C. Gould, *Self-Determination beyond Sovereignty: Relating Transnational Democracy to Local Autonomy*, „Journal of Social Philosophy” 2006, vol. 37, no. 1, s. 44-60, <https://doi.org/10.1111/j.1467-9833.2006.00302.x>; J. Habermas, *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*, Cambridge, MA 1996.

¹⁰ S. McKay, Ch. Tenove, *Disinformation as a Threat to Deliberative Democracy*, „Political Research Quarterly” 2020, vol. 74, no. 3, <https://doi.org/10.1177/1065912920938>.

¹¹ D. Domalewska, *Media społecznościowe – władza i manipulacja. Analiza zagrożeń społecznych, politycznych i informacyjnych z perspektywy nauk o bezpieczeństwie*, Warszawa 2022; S.B. Flórez Hernández, M.S. Marlés Herrera, *Fake News and Democracy in Latin America*, „Politeja” 2022, vol. 19, no. 6, s. 85-101, <https://doi.org/10.12797/Politeja.19.2022.81.04>.

i integracji¹². Bardzo często kampanie dezinformacyjne mają na celu podsycanie niezadowolenia społecznego i konfliktów w państwie, m.in. poprzez atakowanie mniejszości etnicznych, religijnych lub określonych grup społecznych.

W Polsce zaobserwować można wzmożone rozpowszechnianie rosyjskich i inspirowanych przez Rosję fałszywych i wprowadzających w błąd narracji, które w przeważającej mierze mają na celu budowanie rusofobii polskiego społeczeństwa i władz, wzmacniają poczucie zagrożenia, tworzą dezinformację historyczną i polityczną (np. poprzez obarczanie Polski współodpowiedzialnością za rozpoczęcie II wojny światowej czy dezinformację dotyczącą sektora energetycznego, jak np. w kwestii budowy gazociągu Nord Stream 2), tworzą antagonizmy (np. poprzez wzmacnianie negatywnego wizerunku Ukrainy, Unii Europejskiej i NATO czy dezinformację nt. roszczeń terytorialnych Polski wobec Ukrainy). Treści te szybko stawały się wiralne, przyciągały uwagę użytkowników i były przez nich przekazywane dalej, co wywołało kaskadę dezinformacji¹³.

Istnieje obawa, że serwisy społecznościowe tworzą tzw. bańki filtrujące, które zamykają społeczności użytkowników o podobnych zainteresowaniach, wspierają wzmacnianie własnych postaw i poglądów przy jednoczesnym blokowaniu treści wyrażających przeciwstawne przekonania, co zwiększa polaryzację polityczną i ogranicza debatę opartą na ścieraniu się różnych poglądów i opinii. Badania dowodzą, że internauci, którzy konsumują fake newsy, mają bardziej spolaryzowane poglądy polityczne i ograniczone zaufanie do mediów jako do instytucji stojącej na straży demokracji¹⁴. Zatem kampanie dezinformacyjne oprócz budowania błędnego obrazu rzeczywistości wzmacniają podziały społeczne i nieufność. Podważanie zaufania obywateli do instytucji i władzy publicznej niszczy podwaliny społeczeństwa demokratycznego, ponieważ zaufanie wynikające z wolności i odpowiedzialności człowieka oraz z jego dążenia do dobra stanowi fundament stosunków społecznych¹⁵.

Zagrożenie demokracji związane z rozpowszechnianymi na masową skalę sfabrykowanymi i zmanipulowanymi treściami wynika również z rozwiązań wprowadzanych do porządku prawnego. Pierwszą trudnością jest przedstawienie takiej prawnej definicji dezinformacji i fake newsa, która nie będzie ograniczać prawa do wolności wypowiedzi, w tym prawa do wyrażania krytycznych uwag na temat rządu. Regulacja fałszywych treści nie może także wprowadzać cenzury ograniczającej wolność prasy i pluralizm mediów. Wreszcie usuwanie szkodliwych treści nie może być dokonywane w sposób arbitralny, gdyż potencjalnie prowadziłoby to do nadużyć. Dalsza dyskusja będzie zatem dotyczyć rozwiązań prawnych wprowadzanych w Unii Europejskiej oraz w państwach członkowskich, które takie regulacje posiadają.

¹² Ch. Tenove, *Protecting Democracy from Disinformation...*

¹³ S. Aral, *The Hype Machine*, New York 2020.

¹⁴ A.M. Guess i in., „Fake News” May Have Limited Effects beyond Increasing Beliefs in False Claims, „Harvard Kennedy School Misinformation Review” 2020, vol. 1, no. 1, <https://doi.org/10.37016/mr-2020-004>.

¹⁵ M. Tobiasz, „Anti-Politics and Civic Identity: How to Revitalize the Public Sphere in a Democracy?”, „Politeja” 2020, vol. 17, no. 5, s. 165, <https://doi.org/10.12797/Politeja.17.2020.68.08>.

ROZWIĄZANIA UNII EUROPEJSKIEJ W KWESTII ZWALCZANIA DEZINFORMACJI

Jedną z pierwszych międzynarodowych regulacji mających na celu unormowanie kwestii dezinformacji (ówcześnie określanej bardziej ogólnym terminem „propaganda”) była Międzynarodowa konwencja dotycząca używania nadawania w służbie pokoju ustanowiona w 1936 r. przez Ligę Narodów. Artykuł 3 konwencji nawoływał sygnatariuszy do *wzajemnego zakazu i w razie potrzeby bezwzględnego zaprzestania na swoich terytoriach wszelkich transmisji, które mogłyby zaszkodzić dobremu porozumieniu międzynarodowemu [...]. Strony zobowiązują się ponadto wzajemnie do zapewnienia, że każda transmisja, która może zaszkodzić dobremu porozumieniu międzynarodowemu poprzez błędne oświadczenia, zostanie jak najszybciej sprostowana przy użyciu najbardziej skutecznych środków, nawet jeśli nieprawidłowość wyszła na jaw dopiero po zakończeniu transmisji.*

W erze Internetu kontynuowano prace nad międzynarodowymi regulacjami w zakresie zwalczania dezinformacji. Rozwiązania Unii Europejskiej skutecznie przeciwdziałają temu zjawisku i jednocześnie zapewniają ochronę wolności słowa. Istotnym dokumentem jest opracowany z inicjatywy Komisji Europejskiej w 2018 r. przez platformy internetowe oraz firmy z branży reklamowej i mediów samoregulacyjny Kodeks postępowania w zakresie zwalczania dezinformacji (zaktualizowany w 2022 r.). Jego główne postanowienia dotyczą demonetyzacji dezinformacji, kontroli treści reklam (szczególnie sponsorowanych treści politycznych), regulacji działalności botów, konieczności zamykania fałszywych kont w mediach społecznościowych, wprowadzenia wskaźników wiarygodności źródeł oraz algorytmów do przeciwdziałania dezinformacji, wspierania edukacji medialnej, a także umożliwienia prowadzenia badań naukowych nad dezinformacją. Sygnatariusze zgadzają się także na zewnętrzną kontrolę ich działań w zakresie zwalczania nieprawdy i manipulacji. Monitorowanie jest możliwe dzięki publikowaniu przez platformy internetowe cyklicznych sprawozdań z wdrażania kodeksu oraz wypracowaniu wskaźników strukturalnych umożliwiających ocenę wpływu kodeksu na dezinformację. Celem nadrzędnym kodeksu jest implementacja rozwiązań systemowych zapobiegających dezinformacji i jej negatywnym skutkom przy jednoczesnym zapewnieniu dostępu do rzetelnej informacji i zagwarantowaniu pluralizmu światopoglądowego¹⁶.

Z kolei w 2019 r. zaimplementowano Plan działania na rzecz demokracji, który podkreśla znaczenie trzech filarów umożliwiających budowanie bardziej odpornych demokracji, a także wzmacniających pozycję obywateli: wolnych i uczciwych wyborów, wolnych mediów i braku dezinformacji. W celu przeciwdziałania dezinformacji należy powstrzymywać próby zagranicznych ingerencji w przestrzeń informacyjną, w tym nakładać kary finansowe za prowadzenie takich działań oraz zwiększyć odpowiedzialność platform internetowych za publikowane treści. Platformy winny nie tylko ograniczać

¹⁶ I. Albrycht i in., *Europa wobec dezinformacji – budowa odporności systemowej w wybranych krajach*, Kraków 2021, s. 15.

liczbę kampanii dezinformacyjnych prowadzonych w sieci, ale i zapewniać transparentność swoich działań, m.in. publikując cykliczne raporty dotyczące podejmowanych czynności w celu zapewnienia bezpieczeństwa publicznego i ochrony użytkowników przed szkodliwymi treściami. Istotne jest, żeby podejmowane kroki nie ograniczały swobody wypowiedzi.

Niestety Plan działania na rzecz demokracji nie wprowadza wiążących zobowiązań. Podobnie Kodeks postępowania w zakresie zwalczania dezinformacji nie przewiduje żadnych działań zobowiązujących sygnatariuszy do przestrzegania jego założeń, zatem implementacja przez serwisy społecznościowe środków regulacyjnych przeciwdziałających dezinformacji jest dobrowolna i wynika głównie z chęci utrzymania dobrej reputacji. Również Akt o usługach cyfrowych (Digital Service Act) nie jest rozwiązaniem kompleksowo regulującym kwestie fałszywych i zmanipulowanych informacji, jako że przedmiotem regulacji są treści niezgodne z prawem, natomiast treści szkodliwe, ale zgodne z prawem, nie wchodzą w zakres tego rozporządzenia. Nielegalne treści są tutaj definiowane jako *wszelkie informacje, które same w sobie lub przez odniesienie do działania, w tym sprzedaży produktów lub świadczenia usług, nie są zgodne z prawem Unii lub z prawem danego państwa członkowskiego niezależnie od konkretnego przedmiotu lub charakteru tego prawa* (Akt o usługach cyfrowych, art. 2). Wiele państw członkowskich wprowadziło przepisy określające fałszywe informacje jako nielegalne¹⁷. W tym przypadku uchwała unijna łączy te często rozbieżne podejścia konceptualizujące dezinformację jako nielegalne treści stosowane w poszczególnych krajach. W sytuacji gdy państwa członkowskie nie wprowadziły uregulowań dotyczących nieprawdziwych lub zmanipulowanych informacji, Akt o usługach cyfrowych definiuje treści nielegalne jako *informacje, które zgodnie z obowiązującym prawem są albo same w sobie nielegalne, [...] jak nielegalne nawoływanie do nienawiści lub treści o charakterze terrorystycznym i niezgodne z prawem treści dyskryminujące, albo odnoszą się do działań, które są nielegalne, takich jak udostępnianie obrazów przedstawiających niegodziwe traktowanie dzieci w celach seksualnych, bezprawne udostępnianie prywatnych obrazów bez zgody, cyberstalking, sprzedaż produktów niespełniających wymogów lub podrobionych, nieuprawnione wykorzystanie materiałów chronionych prawem autorskim lub działania wiążące się z naruszeniem prawa ochrony konsumentów* (Akt o usługach cyfrowych, ust. 12). W rozumieniu Komisji Europejskiej fałszywe treści są szkodliwe, ale nie zawsze nielegalne¹⁸. Zatem dezinformacja, działania manipulacyjne i nadużycia winny podlegać samoregulacji platform, a odpowiednim rozwiązaniem jest wsparcie czynności w zakresie

¹⁷ Litwa przedstawiła prawną definicję dezinformacji jako celowego rozpowszechniania nieprawdziwych informacji. W regulacjach obowiązujących w innych krajach członkowskich znajdują się zapisy o fałszywych wiadomościach, które mogą zaalarmować opinię publiczną lub zakłócić porządek publiczny lub pokój (Malta), zakłócają spójność obywateli (Chorwacja), wywołują strach (Grecja) lub mogą potencjalnie zaszkodzić porządkowi obywatelskiemu lub zaufaniu opinii publicznej do państwa (Cypr). R. Fathaigh, N. Helberger, N. Appelman, *The Perils of Legally Defining Disinformation*, „Internet Policy Review” 2021, vol. 10, no. 4, s. 15, <https://doi.org/10.14763/2021.4.1584>.

¹⁸ *Walka z dezinformacją wokół COVID-19 – dajemy dojść do głosu faktom*, Komisja Europejska, 2020, [online] <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020JC0008&from=EN>, 3 III 2023.

kodeksu praktyk dotyczącym zwalczania dezinformacji. Bardzo duże platformy internetowe są w Akcie o usługach cyfrowych zobowiązane do stosowania środków zmniejszających ryzyko *zamierzonej manipulacji ich usługi, w tym za pomocą fałszywego korzystania z usługi lub zautomatyzowanego wykorzystywania usługi, mającego faktyczne lub przewidywane negatywne skutki dla zdrowia publicznego, małoletnich, dyskursu publicznego lub faktyczne lub przewidywane skutki w odniesieniu do procesów wyborczych i bezpieczeństwa publicznego* (art. 26 ust. 1 pkt c). Działania zmniejszające ryzyko obejmują modyfikację systemów moderowania treści, systemów rekomendacji i algorytmów, wzmocnienie wewnętrznych procesów lub nadzoru, kontrolę treści sponsorowanych i przejrzystość reklam internetowych (art. 24) oraz współpracę z zaufanymi podmiotami sygnalizującymi (art. 19) i innymi platformami internetowymi (art. 27 ust. 1). W szczególnych przypadkach stanowiących zagrożenie bezpieczeństwa lub zdrowia publicznego platformy winne opracować protokoły kryzysowe określające krótkoterminowe oraz niezbędne do przeciwdziałania sytuacjom kryzysowym czynności, takie jak: *wyświetlanie w widoczny sposób informacji na temat sytuacji kryzysowej przekazanych przez organy państw członkowskich lub na szczeblu unijnym* (art. 37 ust. 2 pkt a), *zapewnienie, aby punkt kontaktowy [...] był odpowiedzialny za zarządzanie kryzysowe* (art. 37 ust. 2 pkt b), wzmocnienie mechanizmów zgłaszania nielegalnych treści, wewnętrznego systemu rozpatrywania skarg, zintensyfikowanie współpracy z zaufanymi podmiotami sygnalizującymi i inne rozsądne, proporcjonalne i skuteczne działania umożliwiające zmniejszenie ryzyka (art. 37 ust. 2 pkt c).

Istotnym zapisem Aktu jest ochrona dostawców usług pośrednich, w tym platform internetowych, przed odpowiedzialnością za przechowywane i przekazywane dalej informacje od osób trzecich¹⁹. Umożliwia to moderację zawartości serwisów przez ich właścicieli bez przyjęcia odpowiedzialności za podjęte decyzje dotyczące publikowanych treści, które pomimo moderacji mogły wyrządzić szkodę (np. niepowstrzymanie dezinformacji dotyczącej rekrutacji terrorystów lub przyczyniającej się do radykalizacji skrajnych postaw). Z jednej strony bez tego zapisu dostawcy usług mogliby odmówić moderowania treści publikowanych online z obawy o ryzyko odpowiedzialności karnej za podjęte decyzje. Z drugiej strony platformy internetowe mogą przyjąć rolę cenzora kontrolującego publikowane treści i określającego, kto ma dostęp do konkretnych informacji. Prawo to może stanowić podstawę do nadużyć, a rosnąca kontrola prywatnych korporacji high-tech nad informacją rodzi obawy o zagrożenie wartości wolności słowa w Internecie.

¹⁹ V. Papakonstantinou, *The Cybersecurity Obligations of States Perceived as Platforms: Are Current European National Cybersecurity Strategies Enough?*, „Applied Cybersecurity & Internet Governance” 2022, vol. 1, no. 1, s. 1-12, <https://doi.org/10.5604/01.3001.0016.1237>.

KRAJOWE REGULACJE PAŃSTW EUROPEJSKICH DOTYCZĄCE PRZECIWDZIAŁANIA DEZINFORMACJI

Państwa członkowskie podejmują zróżnicowane działania mające na celu zapobieganie dezinformacji. Obejmują one regulacje prawne penalizujące rozpowszechnianie zmanipulowanych treści (jak we Francji, Grecji, na Cyprze, Malcie i Litwie) oraz pozalegisłacyjne rozwiązania promujące wzmocnienie odporności społecznej. Malta kryminalizuje publikowanie fałszywych informacji, które są złośliwie rozpowszechniane w celu wpłynięcia na opinię publiczną, zakłócenia porządku publicznego lub zwiększenia napięcia czy też niepokojów społecznych. Takie działanie podlega karze pozbawienia wolności nieprzekraczającej trzech miesięcy lub karze grzywny (art. 82 maltańskiego Kodeksu karnego z dnia 25 listopada 2018 r.). Podobnie w Grecji w poprawkach do Kodeksu karnego wprowadzonych w 2021 r. został przewidziany katalog kar grzywny lub pozbawienia wolności do lat trzech za rozpowszechnianie nieprawdziwych informacji mogących wywołać u obywateli niepokój lub strach albo zachwiać ich zaufaniem do gospodarki narodowej, zdolności obronnych lub zdrowia publicznego (4855/2021 greckiego Kodeksu karnego z dnia 26 stycznia 2023 r.). Z kolei cypryjski ustawodawca unormował kwestie rozpowszechniania fake newsów, czyli nieprawdziwych lub szkodliwych informacji przynoszących szkodę porządkowi obywatelskiemu lub pokojowi, podważających zaufanie opinii publicznej do państwa lub jego władz oraz wywołujących strach lub niepokój społeczny. Szerzenie takich treści podlega karze do dwóch lat pozbawienia wolności (art. 50 cypryjskiego Kodeksu karnego, 1959 r.).

Na Litwie zmieniona ustawa o udostępnianiu informacji publicznej delegalizuje dezinformację zdefiniowaną jako celowo rozpowszechnianie nieprawdziwe informacje (art. 2). Zabronione jest publikowanie w mediach informacji, które nawołują do zmiany ustroju konstytucyjnego przy użyciu siły, zagrażają suwerenności i niezależności państwa, stanowią przykład propagandy wojennej, mowy nienawiści, pornografii, zniesławienia lub znieważenia osoby oraz utrudniają bezstronność organów wymiaru sprawiedliwości.

Francuski ustawodawca używa terminu „manipulacja informacją” w odniesieniu do treści niedokładnych lub wprowadzających w błąd, rozpowszechnianych w Internecie celowo, sztucznie lub automatycznie i masowo w celu wpłynięcia na demokratyczne procesy wyborcze²⁰. Wprowadzona we Francji ustawa zobowiązuje platformy cyfrowe do przeciwdziałania manipulacji w Internecie przy zachowaniu transparentności działań, w tym zapewnienia przejrzystości działania algorytmów, informowania o podmiocie sponsorującym treści informacyjne oraz o koszcie, jaki poniósł. Ponadto platformy winny promować treści produkowane przez agencje prasowe oraz uczyć świadomego korzystania z mediów. Co więcej, ustawa wzmacnia kompetencje głównej agencji regulacyjnej nadawców radiowych i telewizyjnych (Conseil supérieur de l'audiovisuel, CSA), dając jej prawo do zawieszenia lub wycofania koncesji na nadawanie programów

²⁰ LOI n° 2018-1202 du 22 décembre 2018 relative à la lutte contre la manipulation de l'information 2018, art. 1, [online] <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000037847559>, 3 III 2023.

radiowych i telewizyjnych podmiotom medialnym kontrolowanym przez obce państwo w przypadku emisji fałszywych informacji o charakterze politycznym lub treści zagrażających fundamentalnym interesom narodu francuskiego i podważającym uczciwość wyborczą. Z kolei w okresie wyborczym, tj. trzy miesiące przed planowanymi wyborami, treści dezinformujące mogą być zgłaszane do sądu, a platformy są zobowiązane do ich usunięcia w ciągu 48 godzin. Ustawa ta jest mocno krytykowana za ograniczenia wolności obywatelskich, jednakże ustawodawca skupia się na dezinformacji rozprzestrzenianej w sposób automatyczny i masowy w okresie wyborczym, natomiast nie obejmuje regulacją treści, które stanowią zagrożenie dla porządku publicznego²¹.

W Niemczech od 2017 r. obowiązuje federalna ustawa o egzekwowaniu prawa w sieci²², która reguluje kwestię treści niezgodnych z prawem, w tym m.in. treści propagandowych dotyczących niekonstytucyjnych organizacji podlegających do przestępstwa lub przemocy, nawołujących do nienawiści, naruszających godność ludzką poprzez obrażanie, złośliwe oczernianie lub zniesławianie czy oszczerstwo. Katalog ten nie obejmuje treści dezinformacyjnych. Serwisy społecznościowe zobowiązane są do usunięcia nielegalnych treści w ciągu 24 godzin od ich publikacji, a także do publikowania cyklicznych sprawozdań opisujących działania podjęte w celu ich zwalczania oraz do umożliwienia użytkownikom zgłaszania informacji niezgodnych z prawem. Niewywiązanie się z tych powinności będzie podlegało karze grzywny w wysokości do 5 mln euro.

Rozprzestrzenianie się dezinformacji dotyczącej pandemii COVID-19 stało się impulsem do zastosowania twardych rozwiązań jurystycznych, które wprowadzały w mediach różnego rodzaju ograniczenia wobec wypowiedzi dotyczących zapobiegania chorobom oraz odnoszących się do jej rozwoju i leczenia²³. Wśród państw członkowskich rozwiązania takie zostały zaimplementowane na Węgrzech i w Rumunii.

Podczas przedłużającego się stanu wyjątkowego rząd węgierski przyjął liczne nadzwyczajne środki regulacyjne, w tym poprawki do Kodeksu karnego kryminalizujące publikowanie nieprawdziwych informacji dotyczących pandemii i wprowadzające za to przestępstwo kary pięciu lat więzienia i wysokiej grzywny (The Act XII of 2020). Jednocześnie ustawa ta uchyla kontrolę publiczną podjętych przez rząd środków w celu przeciwdziałania pandemii²⁴. Mimo iż wspomniana poprawka wyraźnie określa fałszywe informacje związane z pandemią jako czyn karalny, to znane są przypadki nadużycia tego prawa i objęcie postępowaniem obywateli krytykujących rząd.

²¹ R. Fathaigh, N. Helberger, N. Appelman, *The Perils of Legally Defining Disinformation...*

²² Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz, *Gesetz zur Verbesserung der Rechtsdurchsetzung in sozialen Netzwerken (Netzwerkdurchsetzungsgesetz – NetzDG)*, 2017.

²³ D. Domalewska, *Media społecznościowe...*; R. Kupiecki i in., *Platforma przeciwdziałania dezinformacji. Budowanie odporności społecznej – badania i edukacja*, Warszawa 2021; A. Legucka, M. Przychodniak, *Dezinformacja Chin i Rosji w trakcie pandemii COVID-19*, 2020, [online] https://pism.pl/publications/Disinformation_from_China_and_Russia_during_the_COVID19_Pandemic, 3 III 2023.

²⁴ R. Radu, *Fighting the 'Infodemic': Legal Responses to COVID-19 Disinformation*, „Social Media + Society” 2020, vol. 6, no. 3, <https://doi.org/10.1177/2056305120948190>.

Podobnie w Rumunii w ramach przeciwdziałania dezinformacji dotyczącej pandemii przyznano Krajowej Radzie Administracji i Regulacji Komunikacji (ANCOM), tamtejszemu organowi właściwemu w sprawach radiofonii i telewizji, uprawnienia do usuwania nieprawdziwych wiadomości na temat koronawirusa, a nawet do blokowania stron internetowych zawierających takie informacje (Decree on the establishment of the state of emergency in the territory of Romania, art. 54). Istnieje jednak obawa nadużywania tych uprawnień do zwalczania treści, które odbiegają od oficjalnej linii rządu, tym bardziej że dekret nie przewiduje żadnych mechanizmów odwoławczych.

LEGISLACYJNE ROZWIĄZANIA W ZAKRESIE PRZECIWDZIAŁANIA DEZINFORMACJI W POLSCE

W ramach obecnego porządku prawnego w Polsce dezinformacja nie jest regulowana w drodze bezpośredniego aktu prawnego. Regulacja kwestii informacji na poziomie konstytucji jest lakoniczna i ogranicza się do wolności wyrażania swoich poglądów, pozyskiwania i rozpowszechniania informacji oraz zakazu cenzury prewencyjnej (art. 54 Konstytucji RP). Realizacją tej normy prawnej jest obowiązujące od 1984 r. Prawo prasowe, które gwarantuje *prawo obywateli do ich rzetelnego informowania, jawności życia publicznego oraz kontroli i krytyki społecznej* (art. 1). Istotnym zapisem jest obowiązek *prawdziwego przedstawiania omawianych zjawisk* (art. 6 ust. 1), a dziennikarz winien działać zgodnie z *etyką zawodową i zasadami współżycia społecznego, w granicach określonych przepisami prawa* (art. 10 ust. 1) oraz dokładać *należytej staranności i rzetelności przy zbieraniu i wykorzystaniu materiałów prasowych*²⁵. Jego szczególną powinnością jest weryfikacja uzyskanych informacji lub podanie ich źródła (art. 12 ust. 1). Prawo prasowe zatem określa obowiązki dziennikarza w zakresie wykonywania jego pracy, natomiast nie skupia się na rezultatach jego działania, czyli prawdziwości materiału prasowego.

Rozpowszechnianie nieprawdziwych informacji jest również zabronione przez Kodeks wyborczy (art. 111), który jednakże nie definiuje istoty nieprawdziwych informacji. Definicję tę można znaleźć w uzasadnieniu decyzji Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 18 kwietnia 2017 r. (IACa 55/16) w sprawie o ochronę dóbr osobistych i zapłatę. Określa ona wiarygodną informację, *gdy uzasadnia to zarówno element subiektywny, jak i obiektywny. Element subiektywny wyraża konieczność, by posiadacz danej wiadomości uznawał ją za wiarygodną, natomiast element obiektywny zawiera w sobie wymóg, by była ona również wiarygodna w ocenie każdego rozsądnego człowieka*. Z kolei w uzasadnieniu

²⁵ Staranność odnosi się do wykonywania powierzonych zadań w sposób należyty i poprawny. Jest ona związana z *dokładnością, pilnością, sumiennością, troskliwością, gorliwością, dbałością o szczegóły oraz wykorzystaniem niezbędnej wiedzy, umiejętności i doświadczenia do wykonania określonego zobowiązania*. Z kolei rzetelność oznacza *uczciwość, solidność, obowiązkowość, konkretność, odpowiedzialność za słowo*. M. Chyliński, *Obowiązek zachowania szczególnej staranności i rzetelności przy zbieraniu i wykorzystaniu materiałów prasowych a profesjonalizm dziennikarski*, „Studia Medioznawcze” 2014, nr 3 (58), s. 27, <https://doi.org/10.33077/uw.24511617.ms.2014.58.604>.

wyroku Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 6 lipca 2005 r. (IACa 1233/04) wskazano na problem braku rzetelności dziennikarskiej prowadzący do manipulacji informacją: *Zestawienie informacji, nawet prawdziwych, w taki sposób, że wywołują mylne wyobrażenia i błędne, krzywdzące osądy, nie jest rzetelnym wykorzystaniem materiału prasowego.*

Sfabrykowane i zmanipulowane informacje są przeważnie publikowane bezpośrednio w serwisach internetowych i mediach społecznościowych. Należy zatem rozpatrzyć obowiązki usługodawcy związane ze świadczeniem usług drogą elektroniczną, które są określone w Ustawie z dnia 18 lipca 2002 r. o świadczeniu usług drogą elektroniczną. Ustawa ta nie reguluje jednakże kwestii dezinformacji. Zgodnie z art. 14 ust. 1 ustawy: *Nie ponosi odpowiedzialności za przechowywane dane ten, kto udostępniając zasoby systemu teleinformatycznego w celu przechowywania danych przez usługobiorcę nie wie o bezprawnym charakterze danych lub związanej z nimi działalności, a w razie otrzymania urzędowego zawiadomienia lub uzyskania wiarygodnej wiadomości o bezprawnym charakterze danych lub związanej z nimi działalności niezwłocznie uniemożliwi dostęp do tych danych.* Nieegzekwowanie od właścicieli serwisów internetowych obowiązku monitorowania treści publikowanych w serwisach internetowych nie oznacza możliwości bezkarnego udostępniania szkodliwych treści. Usługodawca świadczący hosting jest odpowiedzialny za przechowywane dane w dwóch przypadkach: *gdy posiada on wiedzę o bezprawnym charakterze udostępnionych za jego pośrednictwem danych, a także wtedy, gdy mimo otrzymania urzędowego zawiadomienia lub uzyskania wiarygodnej wiadomości o bezprawnym charakterze udostępnionych danych nie uniemożliwił on dostępu do tych danych*²⁶. Po uzyskaniu wiedzy na temat szkodliwości lub bezprawnego charakteru udostępnianych treści usługodawca winien niezwłocznie uniemożliwić do nich dostęp jednakże nie jest zobowiązany do zachowania przy tym należytej staranności, jak to ma miejsce w przypadku publikacji materiałów prasowych. Wpisy internautów są publikowane bez uzyskania wcześniejszej zgody redakcji lub wydawcy, zatem nie są materiałem prasowym i nie podlegają obowiązkowi weryfikacji. Z przytoczonych regulacji płyną istotne wnioski dotyczące odpowiedzialności prasy za wpisy publikowane przez użytkowników na prowadzonych przez redakcje forach internetowych. W sytuacji kiedy wpisy te nie są moderowane przez redakcję, czyli redakcja nie ma wiedzy na temat szkodliwości umieszczanych tam treści, występuje ona w roli usługodawcy świadczącego usługę hostingową, a jej odpowiedzialność określona jest przez Ustawę o świadczeniu usług drogą elektroniczną. Natomiast w sytuacji kiedy redakcja moderuje wpisy publikowane przez czytelników na forum, to staje się odpowiedzialna za szkodliwe treści tam umieszczane na zasadach określonych w art. 38 Prawa prasowego²⁷.

²⁶ Wyrok SN z dnia 14 stycznia 2015 r., II CSK 747/13, LEX nr 1628912; G. Tylec, *Prawda jako wartość chroniona prawnie. Problem odpowiedzialności prawnej za naruszenie dóbr osobistych związanych z rozpowszechnianiem nieprawdziwych informacji (fake news)*, „Roczniki Nauk Społecznych” 2022, t. 14, nr 4, s. 215, <https://doi.org/10.18290/rns22504.2>.

²⁷ *Odpowiedzialność cywilną za naruszenie prawa spowodowane opublikowaniem materiału prasowego ponoszą autor, redaktor lub inna osoba, którzy spowodowali opublikowanie tego materiału; nie wyłącza to odpowiedzialności wydawcy. W zakresie odpowiedzialności majątkowej odpowiedzialność tych osób jest solidarna.* Ustawa z dnia 26 stycznia 1984 r. – Prawo prasowe, Dz.U.2018.0.1914, art. 38 ust. 1.

Serwisy społecznościowe starają się uniknąć odpowiedzialności, utrzymując, że nie są koncernami medialnymi, i odwołując się do argumentacji, że nie są producentem treści medialnych ani nie stosują interwencji redaktora w procesie selekcji treści (za selekcję treści odpowiadają algorytmy). W rozumieniu gigantów technologicznych pełna automatyzacja stanowi wystarczający dowód, że serwisy społecznościowe i internetowe są firmami technologicznymi²⁸. Jednoznaczna jest jednakże decyzja Europejskiego Trybunału Praw Człowieka stanowiąca, że platformy internetowe winny przewidywać negatywne treści i stosować środki zapewniające ochronę praw osób trzecich, np. system automatycznego filtrowania lub system powiadamiania i usuwania komentarzy (Europejski Trybunał Praw Człowieka, 2015).

Obecnie trwają prace nad wzmocnieniem ochrony przestrzeni informacyjnej w celu przeciwdziałania ograniczaniu wolności słowa przez serwisy społecznościowe, które usuwają wpisy i blokują konta użytkowników. Minister sprawiedliwości zgłosił projekt ustawy o ochronie wolności słowa w internetowych serwisach społecznościowych, który 22 stycznia 2021 r. został przesłany do Kancelarii Prezesa Rady Ministrów. Zarządzenie to gwarantuje ochronę prawną internautów w przypadku publikacji szkodliwych i niebezpiecznych informacji, jednocześnie zapewniając wolność słowa. Platformy nie będą mogły blokować kont ani usuwać treści, które nie łamią polskiego prawa, z kolei użytkownik będzie miał możliwość zgłosić szkodliwą publikację do usunięcia lub wystąpić o zablokowanie konta, a prośba ta będzie musiała być rozpatrzona w ciągu 48 godzin. Platformy, do których będzie kierowane ponad 100 reklamacji rocznie, będą zobowiązane do opracowania cyklicznego raportu. Przewiduje się także powołanie Rady Wolności Słowa, której członkowie będą wybierani przez Sejm RP, a przewodniczyć im będzie Przewodniczący Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji. Rada będzie *organem administracji publicznej stojącym na straży przestrzegania przez internetowe serwisy społecznościowe wolności do wyrażania poglądów, pozyskiwania i rozpowszechniania informacji, wyrażania przekonań religijnych, światopoglądowych i filozoficznych oraz wolności komunikowania się*²⁹. Proponowana legislacja ma zapewniać ochronę przestrzeni publicznej przed szkodliwymi treściami, w tym przed dezinformacją, oraz monitorować często bezpodstawne usuwanie treści i zawieszanie kont w mediach społecznościowych.

Do projektu ustawy zgłoszone są liczne zastrzeżenia, których autorzy m.in. zwracają uwagę na następujące problemy: brak ustawowej definicji „mowy nienawiści”, której należy w sposób systemowy przeciwdziałać; ryzyko arbitralnej ingerencji Rady Wolności Słowa w ograniczanie wolności słowa; nieprecyzyjność definicyjną terminów, takich jak „dezinformacja”, „treści o charakterze bezprawnym”, „prawdziwa informacja” oraz „wprowadzanie w błąd”; kompetencje Rady Wolności Słowa; kolizję z unijnym Aktem o usługach cyfrowych; nadmierne obowiązki przekraczające możliwości organizacyjne i finansowe małych i średnich przedsiębiorców; ustalenie wysokości wydatków

²⁸ J. Kreft, *Władza algorytmów. U źródeł potęgi Google i Facebooka*, Kraków 2019, s. 72.

²⁹ *Zachęcamy do zapoznania się z projektem ustawy o ochronie wolności użytkowników serwisów społecznościowych*, Ministerstwo Sprawiedliwości, [online] <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/zachecamy-do-zapoznania-sie-z-projektem-ustawy-o-ochronie-wolnosci-uzytownikow-serwisow-spoecznych>, 3 III 2023.

na publikację nakazanych przez sąd oświadczeń; prowadzenie odrębnego postępowania o ochronę dóbr osobistych przeciwko osobom o nieustalonej tożsamości; trudności w ustaleniu pełnych danych pozwanego, jeżeli sąd ograniczy kierowanie zobowiązania do podania danych pozwanego jedynie do usługodawcy świadczącego usługi drogą elektroniczną; nieprecyzyjne określenie sposobu dołączenia cyfrowego odwzorowania publikacji w postępowaniu przeciwko naruszaniu dóbr osobistych w publikacji; brak sprecyzowania konsekwencji umorzenia postępowania; nałożenie zobowiązań wykraczających poza kompetencje Prezesa Urzędu Komunikacji Elektronicznej, w tym określenie regulaminu działania Rady Wolności Słowa w drodze zarządzenia, nadzór oraz kwestie poniesienia kosztów wynikających z prowadzonego wewnętrznego postępowania kontrolnego w przedmiocie wnoszonych przez użytkowników reklamacji treści sprzecznych z prawem i dobrymi obyczajami lub naruszających prawo do wolności wypowiedzi albo do dostępu do prawdziwej informacji; brak kompleksowej oceny skutków regulacji dla ochrony danych, celów przetwarzania wymaganych danych osobowych, okresu retencji danych oraz nieprecyzyjność terminów, takich jak „zarejestrowany użytkownik” czy też „internetowy serwis społecznościowy”.

W literaturze przedmiotu również pojawiają się głosy krytyki wobec treści proponowanej ustawy. Lidia K. Jaskuła zwraca uwagę, że projekt ten przyjmuje rozwiązania, które stanowią praktykę legislacyjną niezgodną ze standardami państwa praworządnego, a oddziaływanie ustawy ogranicza się do ochrony użytkowników łamiących regulamin serwisu internetowego³⁰. Poza tym nieprecyzyjnym zarzutem Jaskuła kwestionuje zasadność wprowadzenia krajowej ustawy w sytuacji kiedy obowiązuje unijne rozporządzenie regulujące kwestię szkodliwych informacji. Podobny argument przedstawia Jędrzej Skrzypczak³¹. Należy jednak podkreślić, że Akt o usługach cyfrowych reguluje kwestie treści nielegalnych, co nie obejmuje dezinformacji, jeżeli nie została ona określona przez przepisy krajowe jako informacja nielegalna.

Biorąc pod uwagę skalę i szkodliwość kampanii dezinformacyjnych prowadzonych przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej, należy uznać za zasadne zapewnienie bezpiecznej przestrzeni informacyjnej. Dezinformacja stanowi istotne zagrożenie dla bezpieczeństwa narodowego, a zmanipulowana informacja jest wykorzystywana jako element aktu agresji³². Koncepcja obronna Rzeczypospolitej Polskiej opracowana w 2017 r. przestrzega przed wykorzystaniem przez Federację Rosyjską dezinformacji jako narzędzia do realizacji polityki. Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP wskazuje na systemowe metody przeciwdziałania i obrony przed sfabrykowanymi i zmanipulowanymi informacjami, w tym na prowadzenie zintegrowanej i efektywnej komunikacji strategicznej,

³⁰ L.K. Jaskuła, *Disinformation Regarding COVID-19 in Light of the Priorities of the European Commission and the Legal Regulations Binding and Currently Drafted in Poland*, „Review of European and Comparative Law” 2022, vol. 49, no. 2, s. 244, <https://doi.org/10.31743/recl.13539>.

³¹ J. Skrzypczak, *Czy należy prawnie regulować funkcjonowanie platform mediów społecznościowych?*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia de Cultura” 2022, t. 14, nr 1, s. 87, <https://doi.org/10.24917/20837275.14.1.6>.

³² K. Chałubińska-Jentkiewicz, *Dezinformacja jako akt agresji w cyberprzestrzeni*, „Cybersecurity and Law” 2021, vol. 5, no. 1, s. 20-21, <https://doi.org/10.35467/cal/142175>.

zwiększenie świadomości społecznej o zagrożeniach informacyjnych poprzez działania edukacyjne oraz *budowę zdolności i stworzenie procedur współpracy z mediami informacyjnymi oraz społecznościowymi, przy zaangażowaniu obywateli i organizacji pozarządowych*³³. Podobnie strategia cyberbezpieczeństwa podkreśla istotę budowania świadomości społecznej.

WNIOSKI I REKOMENDACJE

Celem niniejszego artykułu było przedstawienie problematyki zagrożenia dezinformacją w społeczeństwie demokratycznym oraz analiza regulacji przeciwdziałających dezinformacji w Unii Europejskiej. Zbadano, w jaki sposób rozpowszechnianie fałszywych treści godzi w fundamentalne elementy społeczeństwa demokratycznego: rywalizacyjne, uczciwe wybory, obywatelską praktykę samostanowienia oraz swobodną debatę publiczną. Ponadto przeprowadzono analizę regulacji prawnych w zakresie przeciwdziałania dezinformacji obowiązujących w Unii Europejskiej i wybranych krajach członkowskich. Rozważania skłaniają do sformułowania istotnych wniosków.

Dla współczesnego społeczeństwa demokratycznego dezinformacja stanowi zagrożenie, które nie tylko godzi w fundamentalne zasady demokracji, ale i potęguje oddziaływanie procesów takich, jak polaryzacja, agresja werbalna i radykalizacja, które wspólnie mogą prowadzić do erozji demokracji. Dlatego niezwykle istotne jest stosowanie rozwiązań, które w sposób systemowy chronią społeczeństwo demokratyczne przed złośliwymi kampaniami dezinformacyjnymi. Zagrożenie dezinformacją stanowi istotny międzynarodowy problem, element wojny hybrydowej prowadzonej przez Federację Rosyjską przeciwko państwom demokratycznym. Przeciwdziałanie zagrożeniom hybrydowym obecnym w cyberprzestrzeni wykracza poza rozwiązania implementowane w ramach państwa narodowego głównie z tego względu, że Internet połączył świat, a jednocześnie go zdecentralizował. Internet efektywnie neguje suwerenność terytorialną państwa, przez co utrudnia regulację cyberprzestrzeni w krajowym porządku prawnym. Ponadto, jak to zostało przedstawione w niniejszym artykule, w poszczególnych państwach są implementowane bardzo różne rozwiązania prawne. Problem regulacji dezinformacji w cyberprzestrzeni przekłada się na wielowymiarowość, złożoność i brak jedności różnych porządków prawnych. Podstawową trudnością jest przedstawienie prawnej definicji dezinformacji i fake newsa, tak żeby pod pozorem ochrony informacji szkodzącej dobru publicznemu nie ograniczać wolności słowa, nie wprowadzać cenzury i nie redukować pluralizmu mediów³⁴. Prawda i fałsz to terminy, które same w sobie są trudne do zdefiniowania. Niejasne i niejednoznaczne definicje stanowiące podstawy do zakazu rozpowszechniania informacji są niezgodne z międzynarodowymi

³³ *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, 2014, [online] https://www.bbn.gov.pl/ftp/SBN_RP.pdf, 3 III 2023.

³⁴ V. Mazur, A. Chochia, *Definition and Regulation as an Effective Measure to Fight Fake News in the European Union*, „European Studies” 2022, vol. 9, no. 1, s. 15-40, <https://doi.org/10.2478/eu-stu-2022-0001>.

standardami dotyczącymi ograniczeń wolności wypowiedzi, a jak pokazało doświadczenie państw autorytarnych, które w swoim porządku prawnym przyjęły także niejasną definicję interesu publicznego, może stanowić instrument będący zagrożeniem dla wolności wypowiedzi, swobody krytyki rządu i wolności prasy³⁵. W szczególności Organizacja Narodów Zjednoczonych podkreśla, że pojęcie dezinformacji jest terminem niezwykle nieuchwytnym do prawnej definicji, co może dawać organom wykonawczym nadmierną swobodę w określaniu, czym jest dezinformacja, czym jest błąd, a wreszcie – czym jest prawda. Państwa powinny powstrzymać się od orzekania o odpowiedzialności karnej ze względu na nieproporcjonalną ingerencję w prawa i wolności jednostki³⁶. Celowe ograniczenia wolności wypowiedzi, wprowadzane szczególnie jako sposób przeciwdziałania dezinformacji na temat pandemii COVID-19, negatywnie oddziałują na niezależność mediów.

Państwa członkowskie przyjęły bardzo zróżnicowane ustawodawstwo mające zastosowanie do dezinformacji. W wielu krajach europejskich dezinformacja jest określana jako treść nielegalna, a nie jedynie szkodliwa, i przez to podlega prawu karnemu, co z jednej strony może przyczynić się do przeciwdziałania rozprzestrzenianiu sfabrykowanych treści. Z drugiej strony istnieje jednak niebezpieczeństwo ograniczenia podstawowego prawa do wolności wypowiedzi, co może stanowić zagrożenie dla niezależnego dziennikarstwa i godzi w istnienie pluralizmu mediów. Co więcej, rodzi to zagrożenie postępującym brakiem zaufania do instytucji publicznych i demokracji. Należy podkreślić, że zasada wolności słowa, która obejmuje *wolność wyrażania swoich poglądów oraz pozyskiwania i rozpowszechniania informacji* (art. 54 Konstytucji RP), jest tradycyjną wolnością konstytucyjną.

Wprowadzenie różnorodnych rozwiązań mających na celu zapewnienie zdrowego środowiska informacyjnego w cyberprzestrzeni jest przejawem powszechnej w państwach członkowskich tendencji do przyjmowania przepisów dotyczących wpływu platform społecznościowych na krajowe systemy medialne, procesy demokratyczne i realizację wartości publicznych³⁷. W odpowiedzi Komisja Europejska przyjęła Akt o usługach cyfrowych – uchwałę, która określa jednolite zasady obowiązujące platformy cyfrowe we wszystkich państwach unijnych *w celu uniknięcia fragmentacji rynku wewnętrznego i położenia jej kresu oraz zapewnienia pewności prawa, a tym samym ograniczenia niepewności po stronie dostawców i wspierania interoperacyjności* (Akt o usługach

³⁵ Na przykład państwa autorytarne, takie jak Rosja czy Białoruś, pod pozorem walki z nieprawdziwymi informacjami znowelizowały ustawy dotyczące mediów rzekomo dla wzmocnienia prawa obywateli i bezpieczeństwa informacyjnego państwa. Regulacje te definiują fake newsy jako społecznie istotne fałszywe informacje rozpowszechniane pod pozorem prawdziwych wiadomości, jeżeli stanowią zagrożenie dla życia, zdrowia lub mienia ludzi, prowadzą do masowych naruszeń porządku publicznego lub bezpieczeństwa publicznego, utrudniają pracę infrastruktury transportowej i społecznej, instytucji kredytowych, linii komunikacyjnych, przemysłu i przedsiębiorstw energetycznych. Tak szeroka definicja daje rządowi i organom nadzorującym media duże możliwości ograniczania wolności słowa i przewiduje postępowanie karne wobec osób szerzących nieprawdziwe informacje.

³⁶ D. Kaye, *Report of the Special Rapporteur on the Promotion and Protection of the Right to Freedom of Opinion and Expression*, New York 2018, s. 19.

³⁷ R. Fathaigh, N. Helberger, N. Appelman, *The Perils of Legally Defining Disinformation...*, s. 15.

cyfrowych, ust. 4). Jednakże definiowanie przedmiotu ustawy, czyli treści nielegalnych, przez pryzmat prawa krajowego³⁸ rodzi obawy, że ustawa pogłębi różnice między poszczególnymi krajami, co z kolei uniemożliwi harmonizację prawa³⁹. Przegląd regulacji krajowych przedstawiony w niniejszym artykule dowodzi ich wysokiego zróżnicowania. Nie we wszystkich państwach dezinformacja podlega prawu karnemu (penalizacja dezinformacji została wprowadzona tylko we Francji, Grecji, na Cyprze, Malcie i Litwie), zatem zgodnie z definicją treści nielegalnych przedstawioną w Akcie o usługach cyfrowych regulacja ta w wielu państwach, w tym w Polsce, nie dotyczy fałszywych informacji. W tym zakresie Unia Europejska rekomenduje przestrzeganie przez platformy internetowe i społecznościowe samoregulacyjnego Kodeksu postępowania w zakresie zwalczania dezinformacji. Należy jednak zwrócić uwagę, że chociaż duże serwisy, takie jak Facebook czy X (Twitter), mają środki i zasoby, żeby monitorować publikowane wzmianki i prowadzić szerokie działania mające na celu ochronę przestrzeni informacyjnej, to mniejsze platformy i lokalne fora internetowe nie są w stanie zapewnić kompleksowej ochrony serwisu przed fake newsami, fałszywymi kontami ani botami, manipulacyjnymi reklamami czy sztucznym promowaniem nieprawdziwych treści, przez co są zagrożone cyberatakami i kampaniami dezinformacyjnymi. Należy zatem określić zakres odpowiedzialności platform internetowych w kwestii monitorowania publikowanych treści. Z jednej strony nie mają one możliwości zatrudnienia armii moderatorów zajmujących się ochroną przestrzeni publicznej przed szkodliwymi treściami. Z drugiej strony kontrolowanie wpisów zamieszczanych w serwisach społecznościowych i internetowych jest niezbędne w celu zapewnienia debaty publicznej wolnej od mowy nienawiści, treści radykalizujących internautów, zachęcających do przemocy, nielegalnych i w inny sposób szkodzących trzeciej stronie. Rozwiązaniem może być wykorzystanie automatycznej moderacji treści. Powinna ona jednak być tak stosowana, żeby nie naruszać praw i wolności obywatela, w szczególności prawa do swobody wypowiedzi i do prywatności. Decyzje dotyczące usunięcia treści nie mogą być podejmowane arbitralnie na podstawie stanowiska koncernu Big Tech, właściciela serwisu, który nie jest prawnie zobowiązany do przestrzegania praw człowieka⁴⁰. Moderacja treści zawsze budzić będzie obawy przed stosowaniem nadmiernej cenzury i ograniczaniem prawa wolności wypowiedzi.

Wspomniana automatyczna moderacja treści publikowanych w serwisach internetowych może wspomóc ochronę przestrzeni informacyjnej nie tylko przed dezinformacją i manipulacją, ale i przed nielegalnymi treściami, które przynoszą szkodę społeczną. Nie jest to jednak rozwiązanie kompleksowe ani w pełni efektywne. Oprócz wspomnianej trudności w definiowaniu treści szkodliwych, a tym bardziej informacji

³⁸ Definicja nielegalnych treści określona w Akcie o usługach cyfrowych odnosi się do ustawodawstwa na poziomie państw członkowskich.

³⁹ R. Fathaigh, N. Helberger, N. Appelman, *The Perils of Legally Defining Disinformation...*, s. 19.

⁴⁰ Art. 10 europejskiej Konwencji praw człowieka i podstawowych wolności z 1950 r. gwarantuje wolność wyrażania opinii, która jednakże podlega ograniczeniu w stopniu przewidzianym przez prawo. Ograniczenia muszą być uzasadnione jako niezbędne, a podjęte środki winny być jak najmniej restrykcyjne.

zmanipulowanych, pomimo postępującego rozwoju uczenia maszynowego, wykorzystanie dużych modeli językowych do moderowania debaty publicznej budzi wiele wyzwań. Mogą one nie być w stanie w pełni ocenić niuansów językowych, kontekst kulturowy oraz intencje nadawcy. Modele te mogą być trenowane na stronicznych danych, co prowadzi do uprzedzeń w moderacji, lub nadmiernie ograniczać wolność słowa. Główny ciężar moderacji treści nadal spoczywa na człowieku, który musi rozpatrzyć, czy dany komentarz jest dopuszczalny, czy też zawiera mowę nienawiści, agresję lub sfabrykowane informacje⁴¹.

Niniejszy artykuł, oprócz wniesienia istotnego wkładu w debatę akademicką dotyczącą zrozumienia charakteru współczesnych zagrożeń demokracji, wskazuje na ważne implikacje polityczne. Kampanie dezinformacyjne stanowią istotne zagrożenie dla społeczeństwa demokratycznego. Niemniej legislacyjne rozwiązania w zakresie przeciwdziałania dezinformacji również mogą ograniczać prawo do wolności wypowiedzi i stanowić zagrożenie dla niezależnego dziennikarstwa. Niezwykle istotna jest zatem ochrona przestrzeni informacyjnej przed fałszywymi informacjami i manipulacją przy jednoczesnej dbałości o transparentność działań i uszanowanie wartości demokratycznych.

BIBLIOGRAFIA

- Albrycht I. i in., *Europa wobec dezinformacji – budowa odporności systemowej w wybranych krajach*, Kraków 2021.
- Aral S., *The Hype Machine*, New York 2020.
- Bunce V., *Rethinking Recent Democratization: Lessons from the Postcommunist Experience*, „World Politics” 2003, vol. 55, no. 2, s. 167-192, <https://doi.org/10.1353/WP.2003.0010>.
- Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz, *Gesetz zur Verbesserung der Rechtsdurchsetzung in sozialen Netzwerken (Netzwerkdurchsetzungsgesetz – NetzDG)*, 2017.
- Chalubińska-Jentkiewicz K., *Dezinformacja jako akt agresji w cyberprzestrzeni*, „Cybersecurity and Law” 2021, vol. 5, no. 1, s. 9-24, <https://doi.org/10.35467/cal/142175>.
- Chyliński M., *Obowiązek zachowania szczególnej staranności i rzetelności przy zbieraniu i wykorzystaniu materiałów prasowych a profesjonalizm dziennikarski*, „Studia Medioznawcze” 2014, nr 3 (58), s. 25-36, <https://doi.org/10.33077/uw.24511617.ms.2014.58.604>.
- Cianetti L., Dawson J., Hanley S., *Rethinking “Democratic Backsliding” in Central and Eastern Europe – Looking beyond Hungary and Poland*, „East European Politics” 2018, vol. 34, no. 3, s. 243-256, <https://doi.org/10.1080/21599165.2018.1491401>.
- Countries and Territories*, 2022, Freedom House, [online] <https://freedomhouse.org/countries/freedom-world/scores>.

⁴¹ Decyzja bywa bardzo trudna, ponieważ te same słowa kluczowe użyte w poście dotyczącym np. konkretnego zagadnienia zostaną zaakceptowane do publikacji online, ale w innym kontekście mogą stanowić mowę nienawiści.

- Domalewska D., *Media społecznościowe – władza i manipulacja. Analiza zagrożeń społecznych, politycznych i informacyjnych z perspektywy nauk o bezpieczeństwie*, Warszawa 2022.
- Ekiert G., Kubik J., *Contentious Politics in New Democracies: East Germany, Hungary, Poland, and Slovakia, 1989–93*, „World Politics” 1998, vol. 50, no. 4, s. 547-581, <https://doi.org/10.1017/S004388710000736X>.
- Fathaigh R., Helberger N., Appelman N., *The Perils of Legally Defining Disinformation*, „Internet Policy Review” 2021, vol. 10, no. 4, <https://doi.org/10.14763/2021.4.1584>.
- Flórez Hernández S.B., Marlés Herrera M.S., *Fake News and Democracy in Latin America*, „Politeja” 2022, vol. 19, no. 6, s. 85-101, <https://doi.org/10.12797/Politeja.19.2022.81.04>.
- Gould C.C., *Self-Determination beyond Sovereignty: Relating Transnational Democracy to Local Autonomy*, „Journal of Social Philosophy” 2006, vol. 37, no. 1, s. 44-60, <https://doi.org/10.1111/J.1467-9833.2006.00302.X>.
- Guess A.M. i in., *“Fake News” May Have Limited Effects beyond Increasing Beliefs in False Claims*, „Harvard Kennedy School Misinformation Review” 2020, vol. 1, no. 1, <https://doi.org/10.37016/MR-2020-004>.
- Habermas J., *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*, Cambridge, MA 1996.
- Hedman F. i in., *News and Political Information Consumption in Sweden: Mapping the 2018 Swedish General Election on Twitter*, „Comprom Data Memo” 2018, [online] <https://demotech.oii.ox.ac.uk/wp-content/uploads/sites/93/2018/09/Hedman-et-al-2018.pdf>.
- Innes A., *The Political Economy of State Capture in Central Europe*, „JCMS: Journal of Common Market Studies” 2014, vol. 52, no. 1, s. 88-104, <https://doi.org/10.1111/JCMS.12079>.
- Jaskuła L.K., *Disinformation Regarding COVID-19 in Light of the Priorities of the European Commission and the Legal Regulations Binding and Currently Drafted in Poland*, „Review of European and Comparative Law” 2022, vol. 49, no. 2, s. 225-251, <https://doi.org/10.31743/RECL.13539>.
- Kaye D., *Report of the Special Rapporteur on the Promotion and Protection of the Right to Freedom of Opinion and Expression*, New York 2018.
- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów. Zwalczanie dezinformacji w internecie: podejście europejskie, Komisja Europejska, 2018, [online] <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX%3A52018DC0236>.
- Kreft J., *Władza algorytmów. Źródła potęgi Google i Facebooka*, Kraków 2019.
- Kupiecki R. i in., *Platforma przeciwdziałania dezinformacji. Budowanie odporności społecznej – badania i edukacja*, Warszawa 2021.
- Legucka A., Przychodniak M., *Dezinformacja Chin i Rosji w trakcie pandemii COVID-19*, 2020, https://pism.pl/publications/Disinformation_from_China_and_Russia_during_the_COVID19_Pandemic.
- LOI n° 2018-1202 du 22 décembre 2018 relative à la lutte contre la manipulation de l'information, [online] <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000037847559>.
- Mazur V., Chochia A., *Definition and Regulation as an Effective Measure to Fight Fake News in the European Union*, „European Studies” 2022, vol. 9, no. 1, s. 15-40, <https://doi.org/10.2478/EUSTU-2022-0001>.

- McKay S., Tenove Ch., *Disinformation as a Threat to Deliberative Democracy*, „Political Research Quarterly” 2020, vol. 74, no. 3, <https://doi.org/10.1177/1065912920938143>.
- Papakonstantinou V., *The Cybersecurity Obligations of States Perceived as Platforms: Are Current European National Cybersecurity Strategies Enough?*, „Applied Cybersecurity & Internet Governance” 2022, vol. 1, no. 1, s. 1-12, <https://doi.org/10.5604/01.3001.0016.1237>.
- Rachwał M., *Wybory we współczesnym państwie demokratycznymi*, [w:] *Uwarunkowania i mechanizmy partycypacji społecznej*, red. M. Rachwał, Poznań 2017.
- Radu R., *Fighting the 'Infodemic': Legal Responses to COVID-19 Disinformation*, „Social Media + Society” 2020, vol. 6, no. 3, s. 1-4, <https://doi.org/10.1177/2056305120948190>.
- Skrzypczak J., *Czy należy prawnie regulować funkcjonowanie platform mediów społecznościowych?*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia de Cultura” 2022, t. 14, nr 1, s. 76-95, <https://doi.org/10.24917/20837275.14.1.6>.
- Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, 2014, [online] <https://www.bbn.gov.pl/ftp/SBN RP.pdf>.
- Tenove Ch., *Protecting Democracy from Disinformation: Normative Threats and Policy Responses*, „The International Journal of Press/Politics” 2020 vol. 25, no. 3, <https://doi.org/10.1177/1940161220918740>.
- Tobiasz M., „*Anti-Politics and Civic Identity: How to Revitalize the Public Sphere in a Democracy?*”, „Politeja” 2020, vol. 17, no. 5, s. 157-169, <https://doi.org/10.12797/Politeja.17.2020.68.08>.
- Tylec G., *Prawda jako wartość chroniona prawnie. Problem odpowiedzialności prawnej za naruszenie dóbr osobistych związanych z rozpowszechnianiem nieprawdziwych informacji (fake news)*, „Roczniki Nauk Społecznych” 2022, t. 14, nr 4, s. 207-228, <https://doi.org/10.18290/rns22504.2>.
- Walka z dezinformacją wokół COVID-19 – dajemy dojść do głosu faktom*, Komisja Europejska, 2020, [online] <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020JC0008&from=EN>.
- Zachęcamy do zapoznania się z projektem ustawy o ochronie wolności użytkowników serwisów społecznościowych*, Ministerstwo Sprawiedliwości, [online] <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/zachecamy-do-zapoznania-sie-z-projektem-ustawy-o-ochronie-wolnosci-uzytownikow-serwisow-spolesnoscowych>.

Dorota DOMALEWSKA – dr hab., profesor uczelni w Wydziale Bezpieczeństwa Narodowego Akademii Sztuki Wojennej, specjalizuje się w badaniach interdyscyplinarnych na pograniczu bezpieczeństwa, komunikacji i mediów. W latach 2012–2015 pracowała jako wykładowca na Międzynarodowym Uniwersytecie Stamford w Bangkoku oraz Uniwersytecie Rangsit w Tajlandii. Jest współautorką monografii *Humans in the Cyber Loop. Perspectives on Social Cybersecurity* (Brill, 2025) i wielu innych publikacji naukowych.